

Jože Smej

PREGLED SREDNJEVEŠKE ZGODOVINE
MURSKÉ SOBOTE:
PREDSTAVITEV NOVEGA MESTNEGA GRBA

Predavanje na 25. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Murski Soboti 2. oktobra 1990.

Slovenska bogoslovna akademija v Rimu je v dneh od 17. do 21. septembra 1984 priredila v papeškem zavodu Slovenik znanstveni simpozij o dr. Francu Ivanocyju. Udeleženci smo si lahko v dvorani Slovenika ogledali grbe slovenskih mest. Grbi v raznih barvah, eni lepši od drugih. V Sloveniku je manjkal menda samo grb soboškega mesta. To dejstvo me je nagnilo, da sem napisal razpravo z naslovom Prizadevanje Sobočanov za mestne pravice od leta 1366. Razprava, dokumentirana z dotlej še večidel neobjavljenimi in v opombah navedenimi listinami in rokopisi, je bila prebrana v Soboti 21. aprila 1989 na zboru pomurskih zgodovinarjev in objavljena v Pomurskem vestniku.

Ob predstavitvi grba soboškega mesta bom najprej podal kratek povzetek omenjene razprave, nato pa ga bom skušal dopolniti iz prav tako še neobjavljenih listin in drugih rokopisov.

I

Prvi zgodovinski podatek o soboški cerkvi sv. Nikolaja in potemtakem tudi o kraju Sóbota je iz leta 1297. Listino je objavil Georgius Wencel v: Codex diplomaticus Arpadianus continuatus X. zv., str. 250—1. Toda letnici, ki sta bili nekoč vzdani v steno stare soboške cerkve, to sta letnici 1071 in 1252, nam narekujeja ta zgodovinski podatek pomakniti še za kako stoletje ali vsaj za nekaj desetletij nazaj. Sóbota kot »civitas«, kot mesto pa se prvič omenja leta 1366: »civitas Murazumbota in districtu Beelmura«, mesto Murska Sobota v okrožju Beelmura.

Da je lahko neki kraj tudi uradno postal mesto, je bilo potrebno predvsem troje: a) da je bil kraj oproščen vseh bremen in rabot tlačanskega jarma; b) da je bil obdan z močnim obrambnim zidom in utrdbami; c) da je imel svobodne sejsemske pravice in pravico pobirati pristojbino od mimogredočih trgovcev.

Prvi pogoj, da je lahko kraj Sóbota postal mesto, je bil izpolnjen takole: Leta 1365 je dalmatinsko-hrvaški ban in pozneje še palatin Nikolaj de Széchy dobil kot kraljevi fevd zemljišče Lyndwa. Ko je naslednje leto — 1366 — uradno prevzel gornjelendavsko zemljiško posest, se v listini omenja, da mu pripada tudi belmurski distrikt s petnajstimi naselji, med njimi tudi »civitas« Murska Sobota. Od takrat so bili Széchyji — imenovali so se Rima-Széchyji ali gornjelendavski Széchyji — dolga leta lastniki Gornje Lendave in Sóbote. Istoimenski najmlajši sin pravkar omenjenega Nikolaja de Széchyja je leta 1476 oprostil Sóboto vseh plačil, dajatev, pristojbin, kakor tudi vseh vrst bremen in rabot v kakršnikoli obliki. Te izjemne pravice soboškega mesta so potem zaporedoma potrdili grof Aleksij Thurzo de Bethlenyfalwa z listino, izdano v Požunu (Bratislavi) 17. junija 1540, Margareta Széchy dne 15. avgusta 1569 in Ladislav Poppel 23. maja 1572. V teh štirih listinah se prebivalce soboškega mesta ne imenuje »coloni« (podložniki) niti »oppidani« (tržani), marveč »cives« (meščani). Ko so novi gospodarji soboškega mesta hoteli Sobočane vpreči v tlačanski jarem (iugum coloniale), so ti leta 1767 pisali cesarici Mariji Tereziji med drugim tudi tole: »Naša sedanja zemljiška gospoda, presvetla grofa Emerik de Battyán

in general Peter Szápáry sta po svojem fiškališu uvedla proti nam urbarialni postopek, s katerim hočeta nas izenačiti z drugimi svojimi podložniki . . . Ker torej od leta 1476 nismo nikoli nosili tlačanskega jarma . . . in ker se preživljamo z obrtništvom (arte mechanica) . . . prosimo vaše apostolsko kraljevo veličanstvo, da ohranimo svoje svoboščine.«

Obrambni zid, kot drugi pogoj, da je neki kraj mesto. V listini, datirani 6. aprila 1633 v Spodnjem soboškem gradu ali Rakičanu (in inferiori Castello Muraj Szombat, aliter Rakicsán), so omenjeni obrambni okopi, zidovi, jarki, notranje in zunanje obrambno zidovje, utrjeno s posebnimi utrdkami. Omenjen je tudi dolg most prek jarka ali okopov. Ob obrambnem zidu so se vrstila stražarska mesta. V listini je omenjen slovenski izraz »strása«. Zakaj ni danes sledu o teh obrambnih zidovih? Za obrambni zid je v listini uporabljen izraz »palánk«. Kako nastane palánk? Debele hlode ali kole spodaj priostrijo in jih v dveh vzporednih vrstah zabijejo globoko v trdna tla. Nato kole prepletejo z močnim žilavim šibjem, vmes pa nasujejo zemljo, kamen, pesek, razpadajočo opeko in vse to stoptajo. Razumljivo je, da takšen zid ne more kljubovati vremenskim neprilikom, dežju, snegu, poplavam skozi stoletja.

Tretji pogoj za mesto: Svobodne sejemske pravice in pravico pobirati ustrezno pristojbino je dal Sóbota kralj Matija Korvin z listino, izdano v Olomoucu 6. avgusta 1479.

II

Po tem kratkem povzetku omenjene razprave skušajmo dopolniti in osvetliti iz drugih, prav tako še neobjavljenih listin in rokopisov pogoje, ki so potrebni, da je lahko starodavna Belmura ali Sóbota postalo mesto.

a) Po padcu Kaniže leta 1600 so Turki kljub premirju, sklenjenem leta 1606 ob ustju reke Žitve, leto za letom vdirali v Prekmurje. Kaniški Turki so izrecno izjavili, da jih to premirje ne veže. Teh mirovnih pogodb naj se držijo v Konstantinoplu in na Dunaju, če že hočejo (pismo Istvána Karpachicha generalu Adamu Bathányju z dne 12. decembra 1649).¹ V letih od 1600 do 1. decembra 1649 se je nad 100 prekmurskih krajev iz Železne županije, se pravi iz Gornjega Prekmurja in Porabja, ne vštévši Dolnjega Prekmurja, uklonilo kaniškim Turkom. Naj navedem samo en primer: Sebeborski vaščani (Szent Biborczy falubeliek) so se uklonili (hodultanak megh) leta 1632 agi Palotayju. Od 27 hiš so plačevali 12 forintov, 5 forintov ognjiščine (davek so terjali od gospodinjstva, ognjišča, ne od kmetije), 15 pintov masla, darilo kaniškemu paši poldrugi forint, 3 voze z vprego in poleg vsakega voza še po štiri pešce, delavce. Ko je omenjeni kaniški turški gospodar umrl, so prešli v last ispajju Czivanu, ki jim je dajatev zvišal za eno tunjko medu, 15 funtov lanu, kebel moke, kebel suhega sadja, 8 gosi, 8 kopunov, 8 kokoši, dve vedri vina, dve lisičji koži in za en voz. V letu uklonitve so jih Turki trikrat oropali. S seboj so odvedli 26 ljudi; izmed teh se je odkupil Gregor Nemet, in sicer za 40 srebrnih tolarjev, drugi so še sedaj tam.²

Kako je prišlo do uklonitve teh 100 prekmurskih krajev v Porabju in Gornjem Prekmurju? Iz Kaniže so páše in begi po krvnikih poslali k prebivalcem vasi pismo, s katerim so jih pozvali, naj se jim uklonijo. Vas se je zbala turškega maščevanja, zato je v spremstvu nekaterih uglednih vaščanov poslala k Turkom v Kanižo svojega župana. Po dolgem barantanju so določili dajatve. O uklonitvi in plačevanju davka so Turki izdali vsakemu kraju zagotvilno pismo, ki je prebivalcem uklonjene vasi zagotovilo svobodno gibanje.

Od vseh krajev se edino Sóbota ni uklonila Turkom, se pravi, ni se uklonilo niti notranje niti zunanje soboško mesto, čeprav so Turki zunanje mesto več-

¹ Magyar Országos Levéltár, Budapest (Madžarski državni arhiv) štev. 25821 (Navajam OL).

² Anno 1649 die prima Decembris . . . Spisek Turkom uklonjenih krajev, v madžarskem jeziku. Hranil OL P. 1315.

krat oplenili. Iz pisma Blaža Temlina generalu grofu Adamu Batthányju namreč zvemo, da so Turki 23. aprila 1649 zunanje soboško mesto oplenili, šestim možem so vzeli glavo, en otrok je v ognju zgorel, 32 ljudi so odvedli s seboj, zgorel je tudi Štefan Siarto, in sicer po svoji slepi predrznosti, saj mu je bila ponujena hiša znotraj obzidja, pa ni hotel.³ Soboško mesto se torej ni podredilo Turkom. Notranje mesto je bilo dobro zavarovano in utrjeno z obrambnim zidom, okopom, utrdbam in vzdiznimi mostovi. Poleg tega je veljala mirovna pogodba ob ustju reke Žitve (1606). Po tej pogodbi so plemiške pravice ostale nedotaknjene. Take pravice je imela Sóbota, zato Turki od nje niso zahtevali nobenih dajatev.

b) O zunanjem in notranjem obzidju soboškega mesta govori tudi Blaž Temlin v pismu grofu Adamu Battyányju z dne 3. aprila 1641. Palanko, ograjo s koli in šibjem ter s stolčeno zemljo, bi bilo nujno utrditi s kamnom in opeko, piše Temlin.⁴

c) Pravice soboškega mesta, ki jih je 6. avgusta 1479 dal kralj Matija Korvin, posredno potrjuje tudi njegova žena Beatrika, hči neapeljskega kralja. Listina se začne: »Beatrix, Dei gratia Regina Hungariae, Bohemiae etc.,« t. j. »Beatrika, po milosti božji kraljica Ogrske, Češke itd.« V listini se venomer ponavljajo besede: »Nicolaus de Zeech«, »oppidum Muraizombat« in »antiqua consuetudo«, torej »Nikolaj de Séchy«, mesto »Sobota« in »pradaven običaj«. Listina je datirana takole: »Datum Budae, feria quarta proxima ante dominicam Jubilate anno millesimo quadringentesimo octogesimo tertio; Re Beatrix, manu propria.« Po naše: »Dano v Budi, v sredo pred nedeljo Jubilate, leta tisoč štiri—sto triinosemdesetega. Kraljica Beatrix, svojeročno.« Nedelja Jubilate je tretja po veliki noči. Tisto leto je bila ta nedelja 20. aprila. Sreda pred to nedeljo pa je bila 16. aprila. Torej je bila listina izdana 16. aprila 1483.⁵

Tudi cesar Ferdinand II. v dopisu vasvárskemu kapitlju potrjuje izjemne pravice, dane mestu Murski Soboti. Listina se začne z besedami: »Ferdinandus Secundus, Dei gratia electus Romanorum Imperator . . . ac Germanie, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae . . . rex . . . Capitulo Castriferreo Salutem et Gratiam. Expositum est Majestati Nostrae, Nominibus, et in Personis Fidelium nostrorum Prudentum et circumspectorum, iudicis, et juratorum, ceterorumque universorum Civium et inhabitatorum, totisque universitatis Oppidi Muray Szombath, aliter Olchincz nuncupati . . .« »Ferdinand II., po božji milosti izvoljeni rimski cesar in kralj Germanije, Ogrske, Češke, Dalmacije, Hrvaške itd. vasvárskemu kapitlju pozdrav in vse dobro. Našemu veličanstvu so razložili v imenu in osebi naših zvestih, modrih in uglednih državljanov, župana, zaprišeženih prisednikov in vseh drugih meščanov ter prebivalcev mesta Murska Sobota, ki se imenuje tudi Olchinc . . .« Listina se končuje takole: »Dano v našem svobodnem kraljevskem mestu, v Požunu, v petek takoj po prazniku sv. apostola Andreja, v Gospodovem letu tisoč šeststo osemindvajsetem.« V letu 1628 je 30. november, praznik sv. Andreja, padel na četrtek. Torej je bila listina izdana v petek, 1. decembra.⁶

Za svoje mestne pravice so se Sobočani borili od časa do časa, predvsem od leta 1765. V latinskem sočasno spisanem poročilu, obsegajočem kar 30 strani, je poudarjeno tole: »V imenu privilegiranege mesta Murska Sobota je nastopil plemič, svobodnjak, nobilis Joannes Cheörgheö in izjavil, da je Sóbota privilegirano mesto, mesto nekoč tako slavnega imena in dobrega znamenja za prihodnost (Privilegiatum oppidum, famosi Nominis, et magni condam ominis). Nadalje je poudaril, da je Grof Nikolaj de Széchy Sobočane leta 1476 popolnoma osvobodil in jim dal izjemne pravice, in sicer za vse večne čase (per Dominum

³ OL 48887

⁴ OL 48749

⁵ OL 100989

⁶ Prepis listine v Zupanijskem arhivu v Sombotelu (Vas Megyei levéltár, Szombathely).

Comitem Nicolaum Széchy plenarie libertati et privilegiati fuerint . . . pro perpetuis temporibus). Nikolaj de Széchy Sobočane imenuje meščane, ne podložnike (non Coloni sed Cives appellati sunt).⁷

Pomen soboškega mesta poudari posredno tudi oskrbnik rakičanskega gradu Blaž Temlin, ki v svojih dopisih grofu Adamu Battyányju od časa do časa imenuje Rakičan kar Spodnja Murska Sobota: Datum in alsó Muraiszombat 2 Maii 1644.⁸

III

Po teh slikah iz zgodovine soboškega mesta pridemo sedaj k vprašanju: Kakšen naj bi bil grb mesta Sobote? Na voljo imamo več možnosti:

a) Da si sposodimo grb od starodavne grofovske rodovine Széchyjev, ki so Sobočane osvobodili tlačanskega jarma in dali Soboti tako rekoč pravico privilegirane mesta. Grb rodovine Széchyjev: dvoglavi orel, podoben krilatemu levu ali zmaju ali drugi bajeslovni ptici, izvira iz časa križarskih vojn. V starejši madžarski heraldiki (grboslovju) dvoglavi orel sploh ne nastopa, tako da je to na Madžarskem edini primer. Torej na Madžarskem edino Széchyji imajo v grbu dvoglavega orla. Predniki grofov Széchyjev so prišli iz Nemčije, iz Turingije in so se naselili v dolini ob potoku Balogu v županiji Gömör (sedaj na Slovaškem). Sčasoma so se ti velikaši razdelili v dve veji, eni so se imenovali Balogi, od potoka Baloga (slovaško Blh), drugi pa Széchyji od kraja Rimaszécs (slovaško Rimavská Seč). Najstarejši ohranjen pečat je od Dionizija Széchyja iz leta 1328: dvoglavi orel brez ščita. Pečat Mikloša Baloga, dvoglavi orel, pa je iz leta 1357.

Naj takoj tu omenimo, da se je plemiška rodbina Balogov kot veja Széchyjev ohranila dolgo časa v Soboti. Soboški velikaš Peter Balogh je imel podložnike, in sicer v Puconcih Mihaela Bükviča, v Mladetincih (Mlajtincih) pa Mikloša Ozvalda.⁹

Soboško plemstvo (Muraiszombati nemességh) je poslalo 22. julija 1683 h grofu Kristofu Battyányju v Német Ujvár (Güssing) blagorodna junaška vojščaka Petra Beri Balogha in Franca Baboša, naj bi Sobotu in okolico zavaroval pred Turki. Ko so se (najbrž) isti soboški velikaši leta 1642 pisno pritožili grofu Adamu Battyányju, da jim je Turek ugrabil mladeniča Raba, je grof 9. novembra 1643 zjafirkljivo odgovoril iz Rohonca: »Zelo prav je, da prosite za mladeniča Raba, toda če vaše soboške milosti ne bi nosile mečev in pušk lepo shranjenih v mehkih pernicah, svojih kopij pa hranile ob peči ali pa jih ne bi uporabljale za prečne drogove v kurnikih, se z mladeničem Rabom in in drugimi mnogimi mladeniči ne bi bilo zgodilo to, kar se je . . . Torej če se vaše milosti hočejo v bodoče izogniti takim nezgodam, potegnite meče in puške iz pernic, kopja pa izvlecite iz kurnikov, in če se pokaže Turek, se zakadite za njim« . . .¹⁰

Dvoglavi orel v grbu Balogov in Széchyjev ima nad glavama včasih krono, včasih pa tudi ne. Iz raznih poslikav lahko določimo tudi barve grba Balogov in Széchyjev. Dvoglavi orel je črn, krona lilijsko bela, ščit v zlatem okviru pa je svetlo rdeče, rožnate barve.¹¹

b) Druga možnost je, da si sposodimo grb od slovenske soboške plemiške rodovine Tratnjakov. Ivan Tratniaky je leta 1615 dal svojima sinčkoma postaviti nagrobnik, v katerem je grb plemiške družine Tratnjakov: dva jelena z rogovi. Spomenik z grbom je vzdian v severno steno rimskokatoliške cerkve. Ivan

⁷ Poročilo se začena z besedami: »Anno 1765 Die 28^a Mensis 9^{-bris} in oppido Murai = Szombath I. Comitatu Castriferreo adjacenti . . .« »Dne 28. novembra 1765 v mestu M. Sobota, ki je v Železni županiji . . .« Rokopis v Županijskem arhivu v Sobotelu.

⁸ OL 48802

⁹ Pismo Blaža Temlina grofu Adamu Battyányju z dne 23. junija 1641. — OL 48758.

¹⁰ OL P. 1315

¹¹ Prim. József Csoma, Magyar nemzetségi czimerek, Budapest 1904, str. 35—38.

in Mikloš Tratnjak nastopata poleg drugih »soboških poštenih rihtarjev, valpotov in ládavcev« v Martjanski pogodbi, napisani 1. januarja 1643. Pogodba, čeprav večidel spisana v kajkavščini, je del prekmurske slovstvene tvornosti.

c) Tretja možnost pa je morda najbolj idealna. Grba si ni treba sposojati, ker ga je soboško mesto že imelo. V sombotelskem županijskem arhivu je ohranjen odtis pečata soboškega mesta iz leta 1838. Pečat (bakrorez) je zelo obrabljjen, zato odtis pečata ni preveč jasen.

Pečat je okrogle oblike. Napis zgoraj v polkrogu se glasi: MURASZOMBAT MEZÖVÁROS. Spodaj je letnica 1838. V sredini pečata je grb soboškega mesta: snop pšeničnih klasov, ob snopu na levi so senene vile (razsohe), na desni cepí (orodje za ročno mlačev), spodaj na desni pa je plug z ročicama in dvema kole-soma.¹² Izraz »mezöváros« ali podeželsko mesto (oppidum) pomeni več kakor trg, »piackörzet«. Odvisno je bilo od tega, kako so si meščani znali priboriti zakonite pravice mest.

č) Četrta možnost. Izdelati nov grb z elementi, vzetimi iz zgodovine soboškega mesta. Npr. portal soboškega srednjeveškega gradu z zvonom, ki ima letnico 1371 (zvon je ohranjen v zvoniku); ali atlant s portala soboškega gradu, t. j. kip orjaka, ki podpira element, figuralno okrašen kapitél; nad kapitélom pa štokrljino gnezdo, seveda ne prazno, marveč s štokrljami; znamenje, da Sobočani nočejo izumreti; za ozadje obeh grbov naj bi bilo sinje modro nebo.

Vsekakor naj bi grb združeval soboško zgodovinskost s sodobnostjo, toda brez današnjih ali včerajšnjih ideološko obremenjenih znamenj ali znakov, ki so slovenskemu človeku vsiljeni in zato tuji. Projektant, umetnik mora imeti nekoliko religioznega čuta, čuta za sveto, kajti grb je za vsako mesto njegova svetinja in se ne sme spreminjati, pa naj se oblast ali svet zavrtita tako ali drugače. Na podlagi projektantove skice bo heraldik umetnik pri izdelavi grba znal pravilno uporabiti harmonijo barv, oblik in tudi optimizem, t. j. vertikalno, simboličen dvig k sinjemu nebu.

Zusammenfassung

EINE ÜBERSICHT DER MITTELALTERLICHEN GESCHICHTE VON MURSKA SOBOTA: DIE DARSTELLUNG DES NEUEN STADTWAPPENS

Jože Smej

Die Tatsache, daß in der päpstlichen Stiftung Slovenicum in Rom von den alten slowenischen Städten nur das Wappen von Sobota fehlt, bewog den Autor des vorliegenden Artikels dazu, auf der Grundlage von Urkunden und Handschriften eine Übersicht der Geschichte der Stadt Sobota zu liefern und einige Vorschläge für ein Wappen dieser Stadt zu machen.

Im ersten Teil werden vom Autor drei Bedingungen angeführt, durch deren Erfüllung Murska Sobota (kurz: Sóbota) zu einer Stadt wurde. Vom Grundherrn Nikolaj de Széchy wurde Sóbota im Jahre 1476 von allen Belastungen und Roboten des Untertanenjoches befreit. Dies wurde auch von seinen Nachfolgern bestätigt. In den einschlägigen Urkunden werden die Einwohner von Sóbota als »cives« bezeichnet. Aus anderen Urkunden ist es wiederum ersichtlich, daß Sóbota eine Wehrmauer, Wälle, Gräben und Brücken hatte. Das Recht, freie Jahrmärkte abzuhalten und Abgaben einzutreiben, erhielt Sóbota von Matthias Corvin im Jahre 1479.

Durch andere Urkunden und Handschriften beleuchtet und untermauert der Autor im zweiten Teil die Erfüllung der im ersten Teil erwähnten Bedingungen.

Im dritten Teil sind die Möglichkeiten für ein Stadtwappen von Murska Sobota angeführt: das Wappen derer von Széchy mit der Jahreszahl 1476, das Wappen des Adelsgeschlechts Tratnjak aus dem Jahre 1615, das Wappen, das Sóbota als Landstadt im Jahre 1838 führte oder ein neu zu entwerfendes Wappen mit Elementen aus der Geschichte von Murska Sobota.

¹² Pismo dr. Marije Kliss, bivše ravnateljice Županijskega arhiva v Sombotelu z dne 6. septembra 1990.